

กระบวนการรื้อฟื้นมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการดำเนินชีวิตของชุมชนมอญ
อำเภอ สามโคก จังหวัดปทุมธานี¹
สิริพร สมบูรณ์บุรณะ²

(1)

บทนำ

จากแผนงานหลักของสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ มีแผนงานหลักที่ 8 เรื่อง การเชิดชูคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม เป็นแนวทางหลักในการวิจัยเน้นการศึกษา พัฒนารูปแบบและกระบวนการในการเชิดชูมรดกทางวัฒนธรรม ในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. คุณค่าของวัฒนธรรมที่มีนัยแห่งความยั่งยืนแม้ว่าสภาพสังคมและเศรษฐกิจจะเปลี่ยนแปลงไป
2. การนำคุณค่าวัฒนธรรมบรรจุไว้เป็นสาระหลักในการเรียนรู้ทุกระดับการศึกษา
3. มรดกวัฒนธรรมที่สำคัญและคุณค่ารวมทั้งวิถีชีวิตวัฒนธรรมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับชาติ
4. การประยุกต์ใช้คุณค่ามรดกวัฒนธรรมในการดำเนินชีวิตได้อย่างมีคุณค่า
5. การนำเสนอและดำเนินการให้เกิดการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมของชุมชน
6. การจัดการของแหล่งการเรียนรู้มรดกวัฒนธรรมของชุมชน

ปัจจุบันเราจะพบว่า กระแสและการก่อเกิดของวัฒนธรรมมีการไหลลื่น เปลี่ยนไปตามกระแสอย่างไร้ขอบเขต แต่สิ่งที่ทำให้เกิดการเชื่อมต่อภาพของวัฒนธรรมต่าง ๆ ในสังคม และกาลเวลาได้ คือ "มรดกทางวัฒนธรรม" ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถเชื่อมต่อระหว่างภาพในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตได้ โดยเฉพาะความเข้าใจประวัติศาสตร์และรากเหง้าของพื้นที่ของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ แต่ก็พบว่าปัญหาของมรดกทางวัฒนธรรมถูกลดคุณค่า หรือขาดตอนหายไป ทั้งนี้อาจเกิดขึ้นจากการละเลยหรือการเปลี่ยนแปลงของผู้คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น อย่างไรก็ตามชุมชนท้องถิ่นเองก็มีความพยายามที่จะสร้างความหมายและเอกลักษณ์ของชุมชนของตน เพื่อนำเสนอภาพของเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม

ดังนั้นชุมชนท้องถิ่นเองก็ต้องปรับตัวและกระแสความคิดให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน นั่นคือการผลิตวัฒนธรรม (Production of Culture) และประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน โดย

¹ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่อง "กระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนมอญ ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ 2543

² หัวหน้าฝ่ายวิจัย สถาบันภาษาศาสตร์และวัฒนธรรมศึกษา ราชบัณฑิตยสถาน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

กระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Re-Traditionalization) และมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น

ในการศึกษาวิจัย เราต้องทำความเข้าใจถึงวงจรของวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนท้องถิ่น นั้นมีความสัมพันธ์กันไม่ว่า การผลิต การบริโภค การกำหนดกฎเกณฑ์ การนำเสนอ และความ เป็นเอกลักษณ์ จนกลายเป็นสิ่งที่ผลิตและกระบวนการทางวัฒนธรรมที่เป็นตัวสร้างระบบความหมาย ของแต่ละชุมชนท้องถิ่น รวมทั้งต้องทำความเข้าใจถึงสิ่งที่กระบวนการให้เกิดการลดความเป็นประเพณีดั้งเดิม (Detraditionalization) ซึ่งเป็นที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นต้องหันกลับมาพิจารณาถึงการสร้างและฟื้นฟูประเพณีวัฒนธรรมใหม่ และที่สำคัญต้องประยุกต์และปรับให้เข้ากับสภาพความเป็นจริงของสังคมและการดำเนินวิถีชีวิตในปัจจุบันให้ได้

จากประเด็นดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยศึกษาชุมชนมอญ ที่ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี สืบเนื่องจาก “สามโคก” เป็นชุมชนที่ถูกกล่าวถึงในแง่ของชุมชนท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ “มอญ” ที่เก่าแก่ และเป็นแหล่งโบราณคดีที่สำคัญของประเทศไทยแห่งหนึ่ง จากหลักฐานที่ค้นพบ ไม่ว่าจะเป็น วัด เตาโองอ่าง เครื่องปั้นดินเผา เช่น ตุ่มสามโคก หม้อข้าวแช่ และอิฐมอญ ซึ่งเชื่อว่าเป็นแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผาที่สำคัญแหล่งหนึ่ง รวมทั้ง ประเพณีที่หลงเหลืออยู่ เช่น การทำข้าวแช่ การทอผ้าทิพย์ เป็นต้น

แม้ว่าสภาพดังกล่าวอาจถูกหลงลืมไปบ้าง หรือลดน้อยลง ชาวชุมชนเองก็พยายามร่วมมือกับรัฐเพื่อเข้ามาจัดการและบริหารมรดกทางวัฒนธรรมที่เหลืออยู่ และที่สำคัญตระหนักถึงการนำมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน เน้นการประกอบอาชีพเพื่อสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจ และแหล่งการเรียนรู้ของชุมชน เพื่อเสริมระบบการศึกษา ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปั้นและแกะสลักโอง , การสอนดนตรีไทยและมอญ , การส่งเสริมการเป็นมัคคุเทศก์วัฒนธรรม เป็นต้น

แต่กระบวนการฟื้นฟูและการประยุกต์มรดกวัฒนธรรมให้เข้ากับการดำเนินวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่น (สามโคก) ยังประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ โดยเฉพาะชาวชุมชนเองยังขาดความเข้าใจในการดำเนินงานและการจัดการทางวัฒนธรรม และที่สำคัญยังขาดการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานและบริหาร เพราะการดำเนินงานส่วนใหญ่เป็นของกลุ่มข้าราชการประจำและข้าราชการการเมืองเท่านั้น

ในการศึกษาวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษามรดกวัฒนธรรมและวิถีชีวิตวัฒนธรรมของคนในชุมชนท้องถิ่น (สามโคก)
2. เพื่อศึกษากระบวนการฟื้นฟูและการประยุกต์มรดกวัฒนธรรมใช้ในการดำเนินวิถีชีวิตประจำวันของชุมชนท้องถิ่น (สามโคก)

ในการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (ทางมานุษยวิทยา) วิธีการเก็บข้อมูลเป็นการเก็บข้อมูลเอกสาร การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ โดยผู้วิจัยเองได้มีโอกาสและมีส่วนร่วมในการระดมกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ นับตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2542 การเข้าไปครั้งและครั้งนั้นในฐานะญาติของคนในชุมชนทำให้ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมและรับทราบประเด็นปัญหาต่าง ๆ ของกระบวนการต่าง ๆ ทำให้เกิดประเด็นต่าง ๆ น่าสนใจโดยเฉพาะ "ความเป็นมอญ" ของคนในชุมชนที่ยังคงเหลืออยู่ แม้ไม่มากนักไม่ว่าในชีวิตประจำวัน ประเพณีความเชื่อ และที่สำคัญคือ ฐานทางโบราณคดีที่ทำให้เข้าใจความสัมพันธ์ของอดีต แต่ขณะเดียวกันสิ่งที่น่าสนใจคือ ความเข้าใจและการรับรู้เกี่ยวกับ "ความเป็นมอญ" และหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควรจากคนรุ่นใหม่ ด้วยเหตุนี้การวิจัยนี้จึงเกิดประเด็นการทดลองในเชิงปฏิบัติการร่วมชุมชน โดยการจัดอบรมสัมมนาเชิงปฏิบัติการเรื่อง "การสร้างกระบวนการวัฒนธรรมการจัดกิจกรรมชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน" ณ ศาลาวัดสะแก วันที่ 1-3 พฤษภาคม 2544 จากผลการทดลองเชิงปฏิบัติทำให้เข้าใจความหมายของการมีส่วนร่วมและความเข้าใจในกระบวนการการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมมากขึ้น ซึ่งเป็นภาพสะท้อนของแนวความคิดของกระบวนการลดความเข้มแข็งประเพณีดั้งเดิม และกระบวนการฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้านมากขึ้น

การวิจัยเรื่องนี้จะศึกษา กระบวนการการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกทางวัฒนธรรมในการดำเนินวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น : กรณีศึกษาชุมชนมอญ ตำบลสามโคก อำเภอสามโคก จังหวัดปทุมธานี ซึ่งชุมชนท้องถิ่นเองก็ต้องปรับตัวและกระแสดความคิดให้เข้ากับสังคมปัจจุบัน นั่นคือ การผลิตวัฒนธรรม (Production of Culture) และประยุกต์ให้เข้ากับยุคสมัยปัจจุบัน โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Re-Traditionalization) และมรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage) ที่มีอยู่แล้วจะเหมาะสมกับการดำเนินชีวิต (Everydaylife) ของคนในชุมชนท้องถิ่น (Local Community)

(2)

มอญสามโคก

มอญได้เข้ามาในประเทศไทยมาตั้งบ้านเมืองอยู่ ณ เมืองสามโคกแยกเป็นยุคสมัยดังนี้

1. สมัยกรุงศรีอยุธยา รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. 2203 สมิงปอว์กับพวก 2 มอญ 11 คนได้คุมชาวมอญมาประมาณ 5,000 คน จับมังเรนนทมิตรผู้เป็นอาของพระเจ้า 2 องค์เป็นตัวประกัน แล้วพาครอบครัวมอญหนีมาพึ่งพระบรมโพธิ์การ โดยสมเด็จพระนารายณ์ทรงแต่งตั้งมอญหัวหน้าทั้ง 11 คน ให้มียศศักดิ์และให้ควบคุมสมัครพรรคพวกที่เข้ามาตั้งบ้าน โดยให้ครอบครัวมอญที่อพยพเข้ามาครั้งนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านสาม

โคกปลายเขตกรุงศรีอยุธยาต่อกับเมืองนนทบุรีบ้างซึ่งก็คือระหว่างวัดสะแกกับวัดตำหนัก ที่ริมวัดทองปูละแวงคลองคูจามในชานพระนครบ้าง³

2. สมัยกรุงธนบุรี หัวหน้านมอญชื่อ พระยาแจ้ง ตระเลียง ตระเกล็บ พระยากลางเมือง หนีความกดขี่ข่มเหงของชาวพม่าไม่ไหวได้พาครอบครัวมอญเข้ามาในเมืองไทย พระเจ้ากรุงธนบุรีได้โปรดเกล้าฯ ให้ครอบครัวเหล่านั้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตลาดขวัญเมืองนนท์และที่เมืองสามโคก

ส่วนพระยามอญและพวกหัวหน้าได้ทรงตั้งให้มียศศักดิ์เป็นข้าราชการทุกคนในหนังสือพงศาวดาร โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช (2505) กล่าวไว้ว่า ตระเกล็บได้เป็นพระยาราม และพระยาแจ้งผู้เป็นนายใหญ่อาจจะได้เป็นพระยาเกียรติ⁴

3. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ตรงกับสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยพุทธศักราช 2358 สมัยรามัญเมืองเมาะตะมะกับพวกได้จับพม่าผู้รักษาเมืองฆ่าเสียแล้วพากันอพยพครอบครัวมอญเข้ามา 30,000 คน พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สามโคกบ้าง เมืองนนทบุรีบ้าง และเมืองนครเขื่อนขันธ์บ้าง

มอญที่อพยพเข้ามาคราวนี้มีจำนวนมากและมาด้วยกันหลายทาง คือ ทางด่านเมืองตาก ทางเมืองอุทัยธานี แต่ส่วนใหญ่จะมาจากด่านเจดีย์สามองค์เข้าแขวงเมืองกาญจนบุรี ครั้นเมื่อทราบข่าวคร่อมอพยพเข้ามาพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้กรมพระราชวังบวรสถานมงคลเสด็จขึ้นไปคอยรับคร่อมอพยพที่เมืองนนทบุรี ให้จัดจากและไม้สำหรับปลูกสร้างบ้านเรือนและนำเสบียงอาหารของพระราชทานขึ้นไปด้วย คร่อมอพยพที่อพยพครั้งนี้

และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งสมิงสอดาบผู้เป็นหัวหน้าให้เป็นพระยารัตนจักร บรรดานายรามัญที่เป็นผู้ใหญ่และมียศอยู่ในเมืองเดิมก็โปรดเกล้าฯ ตั้งให้เป็นพระยาทุกคน⁵

ในสมัยรัชกาลสมเด็จพระนารายณ์ ความหนาแน่นของชุมชนย้ายมาอยู่ทางฝั่งตะวันตกที่ตำบลสามโคก อันเนื่องมาจากทางราชการกำหนดให้เป็นที่อยู่อาศัยของพวกมอญอพยพ คนมอญที่เข้ามาได้ถูกกำหนดให้เป็น "ช่างปั้นหม้อ ทำไห" ทำให้ย่านนี้กลายเป็นแหล่งอุตสาหกรรม ดังเห็นได้จากโคกเนินที่เป็นแหล่งเตาเผาเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่ถึง 3 แห่ง บริเวณนี้กลายเป็นเมืองสามโคก จากการพบแหล่งโบราณสถานที่สำคัญอยู่ที่ "บ้านสามโคก " มีโคกเนินสูงที่เคยเป็นแหล่งเตาเผาเครื่องปั้นดินเผา ทั้งหมด 3 โคก

โคกแรก : อยู่ใกล้กับลำคลอง แต่เมื่อมีสร้างถนนที่ผ่านหมู่บ้าน ได้ถูกทำลายไปแล้ว

³ สุภรณ์ โอเจริญ มอญในเมืองไทย , 2541 :น. 60

⁴ อ้างแล้ว : หน้า 70

⁵ อ้างแล้ว: หน้า 73

โคกที่สอง : ยังเหลือให้เห็นหลักฐานที่มีอิฐอยู่เต็ม แต่มีบ้านเรือนคนและร้านขายของเล็กๆตั้งอยู่บนฐานนี้

โคกที่สาม : อยู่ต่ำลงมาในเขตวัดสิงห์ ยังเป็นโคกสูง สูงราว 4-5 เมตร มีก้อนอิฐแท่งโต กองเศษภาชนะดินเผาแบบแกร่งมากมาย บริเวณโคกนี้ยังสูงอยู่อีกทั้งมีต้นไม้สูงปกคลุม บนฐานโคกมีศาลเจ้าตั้งอยู่ ทำให้เป็นศาลที่ศักดิ์สิทธิ์ไม่มีใครกล้ารื้อทำลาย

การพบโคกเนินที่แหล่งทำเครื่องปั้นดินเผาขนาดใหญ่เช่นนี้ แสดงว่าบ้านนี้เป็นแหล่งอุตสาหกรรมอย่างไม่ต้องสงสัย ด้วยเหตุนี้ทำให้บริเวณนี้เรียกว่า “บ้านสามโคก” และสองฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาก็กลายเป็นถิ่นฐานของคนมอญ มีการขยายตัวอย่างต่อเนื่องจากสามโคกมายังปทุมธานี ปากเกร็ด และนนทบุรีตามลำดับ อีกทั้งเป็นถิ่นของคนมอญที่มีการกล่าวขานในวรรณกรรม เพราะเป็นที่ตั้งอยู่บนเส้นทางคมนาคมที่สำคัญของบ้านเมือง อาทิ นิราศพระบาท นิราศภูเขาทองสุนทรภู่

สมัยรัชกาลที่ 2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้พระราชทานนามเมืองใหม่ว่า “เมืองปทุมธานี” เพราะชาวมอญที่เมืองได้เก็บดอกบัวที่ออกฝักในฤดูเดือน 11 มาถวายเป็นจำนวนมาก การเปลี่ยนชื่อ เมืองสามโคกมาเป็นปทุมธานี มีปรากฏในนิราศสุนทรภู่ว่า

“ถึงสามโคกโคกถวิลถึงปิ่นเกล้า พระเจ้าบำรุงซึ่งกรุงศรี
ประทานนามสามโคกเป็นเมืองตรี ชื่อปทุมธานีเพราะมีบัว “

และในนิราศวัดเจ้าฟ้า ยังกล่าวถึงความเก่าแก่ของท้องถิ่นเมืองสามโคกว่า

“พอเลณาคบากข้ามสามโคก	เป็นคำโลกสมมุติสุดสงสัย
ถามบิดาว่าผู้เฒ่าท่านกล่าวไว้	ว่าท้าวไทพระอุทองเธอทองทรัพย์
หวังว่าจะไว้ให้ประชาเป็นคำจ้าง	ด้วยจะสร้างบ้านเมืองเครื่องประดับ
พอห่ากินสิ้นบุญไปสูญลับ	ทองก็กลับกลายเป็นดินแดง
จึงที่นี้มีนามชื่อสามโคก	เป็นคำโลกสมมุติสุดแถลง

(3)

มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นสามโคก

“มรดกวัฒนธรรม” คือสิ่งแสดงถึงกระบวนการและผลผลิตทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนหนึ่งในสังคม ซึ่งแสดงความหมายและเอกลักษณ์ความเป็นตัวตนของกลุ่ม มรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละสังคมจึงเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความต่อเนื่องของประวัติศาสตร์ ประสพการณ์ ความจริงและปัจจุบันในรูปแบบที่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม อีกทั้งเป็นทุนทางสังคมที่มีอยู่แล้วและมีส่วนสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนและท้องถิ่น

จากหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์ บ้านสามโคกอยู่ทางตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นชุมชนโบราณในอดีตมีโบราณสถานและโบราณวัตถุมากมาย สิ่งหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดี คือ “ตุ่มสามโคก” ที่มีนิทานพื้นบ้านเล่าถึงชาวมอญสองพี่น้องที่มีโคกเตาเผาตุ่มคนละโคก ต่อมาน้องชายแย่งโคกของพี่ชายไปอีก พี่ชายจึงสร้างโคกเตาเผาใหม่ ทำให้มีสามโคก และปรากฏเป็นเรื่องราวเล่าต่อกันถึงที่มา หลักฐานที่สำคัญคือ แหล่งผลิตตุ่มสามโคก บริเวณวัดสิงห์ มีโคกเนินดินขนาดใหญ่ มีเศษเครื่องปั้นดินเผาแตกกระจายทั่วบริเวณ มีพื้นที่ประมาณ 150 ตารางวา

ส่วนโคกที่สองตั้งอยู่ห่างจากโคกหนึ่งประมาณ 30 เมตร มีโครงสร้างผนังเตาก่ออิฐเรียงซ้อนกันพังทลายลงมาปะปนกับเศษภาชนะเครื่องปั้นดินเผาอื่น ๆ มีพื้นที่ประมาณ 100 ตารางวา ส่วนโคกที่สามไม่มีร่องรอยสภาพเดิม เพราะถูกปรับพื้นที่เพื่อทำถนนผ่าน

ร่องรอยของมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นสามโคกสะท้อนถึงประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชนมอญย่านนี้ นับตั้งแต่อพยพมาในอดีต มรดกวัฒนธรรมจึงมีทั้งรูปธรรมและนามธรรมที่ยังปรากฏร่องรอยให้ศึกษาและสืบทอดกันมา ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าเป็นวัฒนธรรมในความหมายเชิงประวัติศาสตร์ที่เป็นข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่เป็นมรดกทางสังคมอันเกิดจากการเรียนรู้ และถ่ายทอดจากคนรุ่นปู่ย่าตายาย มาสู่รุ่นลูกหลานเหลนไปเรื่อย ๆ

มรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของสามโคกจึงอาจจำแนกได้ดังนี้

1. วัตถุโบราณ ได้แก่ ตุ่มสามโคก อิฐมอญ หม้อข้าวแช่ หม้อน้ำ เป็นต้น
2. โบราณสถาน ได้แก่ เตาโอ่งอ่าง วิหาร อุโบสถ ฯลฯ ในวัดที่มีอายุไม่ต่ำกว่าสมัยต้นรัตนโกสินทร์
3. ประเพณีและความเชื่อ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องผี ประเพณีการตาย (การทำศพ) ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีทางศาสนาพุทธ อาทิ การออกพรรษา การตักบาตรน้ำผึ้ง การตักบาตรพระร้อย สงกรานต์ (ประเพณีสงฆ์ข้าวแช่)
4. วิถีชีวิตประจำวัน ได้แก่ อาหารที่มีต้นตำรับมาจากคนมอญ เช่น ขนมจีน ข้าวแช่ ปลาสำมอญ แกงมะตาด บ้านเรือน (เรือนมอญขวาง) เป็นต้น

จากการกล่าวข้างต้นนี้ เป็นการดึงภาพมรดกทางวัฒนธรรมของมอญสามโคก ซึ่งมีทั้งวัตถุและความเชื่อ ที่ยังคงสืบทอดต่อกันมาและสูญหายไปแต่ยังคงเหลือร่องรอยทางวัฒนธรรมมอญอยู่ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้เกิดการตระหนักและมีความประสงค์ที่จะรื้อฟื้นหรือฟื้นฟูสิ่งเหล่านี้ขึ้นมาใหม่ ภายใต้บริบทของสังคมและวัฒนธรรมที่กำลังเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะมอญในแถบนี้อาจกล่าวได้ว่า เอกลักษณ์ของความเป็นมอญ หรือความรู้สึกของความเป็นมอญแทบจะไม่มีเหลือหรือถ้ามีก็น้อยเต็มที

แต่อย่างไรก็ตามในการรื้อฟื้นหรือฟื้นฟูขึ้นมาใหม่นี้ เกิดขึ้นได้เพราะแรงผลักดันของหน่วยงานของรัฐเป็นสำคัญ นั่นคือ "กระทรวงศึกษาธิการ" ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และให้คนในท้องถิ่นได้ตระหนักในภูมิปัญญา วัฒนธรรมของตนเอง จึงทำให้บทบาทสำคัญอยู่ที่ "สภาวัฒนธรรมจังหวัด อำเภอ และตำบล" รวมทั้งองค์การบริหารท้องถิ่นส่วนตำบล

สำหรับสามโคก มรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นสิ่งที่พยายามสร้างขึ้นใหม่ ให้คนรุ่นหลังได้รู้และเข้าใจรากเหง้าความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ของตนเอง อีกทั้งหวังผลพลอยได้ที่สำคัญคือ การกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวให้เกิดรายได้ ด้วยเหตุนี้สิ่งที่น่ากลัวตามมาคือการปรุงหรือตกแต่งสิ่งที่เป็นมรดกวัฒนธรรมท้องถิ่นให้เกินความเป็นจริง หรือบิดเบือนประวัติศาสตร์ จนกลายเป็นการทำลายมากกว่าการสร้างสรรค์หรือดูแลมรดกเหล่านั้น

(4)

กระบวนการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกวัฒนธรรมชุมชนมอญ

เนื่องจากในปัจจุบันชุมชนมอญ ตำบล สามโคก อำเภอ สามโคก จังหวัดปทุมธานี พบว่าถูกหลงลืมและกำลังจะหายไปจากชุมชน แม้ว่าจะยังมีมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยให้พบเห็น แต่การอธิบายภาพมรดกวัฒนธรรมอย่างธรรมชาตินั้นได้หายไป เมื่อมีผู้คนเข้าไปเยี่ยมเยือนก็พบว่า มักจะมีการเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ที่ถูกขัดเกลามาแล้วเป็นอย่างดีจากหนังสือ หรือหน่วยงานของรัฐที่เป็นผู้สร้างหรือผลิตวัฒนธรรม แต่มิใช่การเล่าจากประวัติหรือประสบการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้เพราะกระแสของการเปลี่ยนแปลงและความทันสมัยเข้ามาอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการขาดหายไปจากการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่นนี้ ดังจะเห็นได้จากความเข้าใจเรื่องเตาสามโคก ที่มาของการตั้งถิ่นฐานของคนมอญในอดีต เป็นต้น

ในปัจจุบันความเป็นมอญสามโคกดูเหมือนจะเลือนลางหายไปกับกระแสของการพัฒนาการบอกเล่าเรื่องราวหรือตัวตนของความเป็นมอญนั้น มักจะกระจุกตัวที่กลุ่มผู้ใหญ่ อีกทั้งเรื่องเล่าที่เล่าต่อ ๆ กันมาก็มาจากหนังสือบทเรียนหรือตำราเล่มเดียวกันทั้งสิ้น

แม้ว่าจะมีคนกล่าวถึงความเป็นมอญนั้น พิจารณาที่ ภาษา การแต่งกาย การกินอยู่ ที่อยู่อาศัย ความเชื่อ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้น้อยลง ยังคงมีให้เห็นบางอย่างเท่านั้น แต่ก็มิได้กระทำกันอย่างเคร่งครัด คนมอญรุ่นใหม่มีความเป็นคนไทยมากกว่าคนรุ่นเก่า ทั้งนี้เนื่องจาก การศึกษาในระบบโรงเรียน การอบรมของครอบครัว การได้รับข่าวสารสื่อต่าง ๆ การติดต่อกับสังคมไทยกว้างมากขึ้น สิ่งเหล่านี้เป็นการแสวงหาความเป็นไทยมากขึ้น โดยเฉพาะการสร้างโอกาสในการศึกษาสูงและการใช้ชีวิตอย่างทันสมัย

ขอบเขตของความเป็นชาติพันธุ์เลือนลางหายไป ยังคงเล่าสืบต่อกันเพียงตำนานว่า บรรพบุรุษของตนเป็นมอญ มีสัญลักษณ์ที่ตอกย้ำคือ แหล่งโบราณสถาน และประเพณีความเชื่อบาง

ประการที่ยังคงดำรงอยู่ และเข้าใจความหมายของการกระทำหรือไม่ ซึ่งแน่นอนคนรุ่นใหม่ ไม่เข้าใจความหมายหรือความเป็นตัวตนของตนเอง "มอญ"

ด้วยเหตุนี้ความเป็นมอญของสามโคก จึงถูกผลิตขึ้นใหม่ ถูกนำเสนอใหม่ เพื่อสนองตอบต่อผู้บริโภคหรือผู้ต้องการเสพหรือโยยหาอดีต วัฒนธรรมมอญสามโคกจึงถูกสร้างขึ้นในมิติของรัฐ ที่อยากจะให้เป็น

ความอยากจะเป็น และความต้องการเสพเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเหมาะสมเจาะกับผู้คนในยุคสมัยนี้ที่ต้องการรำลึก หรือแทบจะเรียกว่าได้ว่า ต้องการระลึกชาติได้ ทำให้วัฒนธรรมมอญถูกสร้างและเกิดการตั้งคำถามขึ้นมาว่า คนในท้องถิ่นอยากสร้างให้เกิดขึ้น หรือ ใครกันแน่ ? ที่ต้องการสร้างให้เกิดขึ้น

การฟื้นฟูวัฒนธรรมมอญจึงกลายเป็นมิติของรัฐมากกว่าของคนในท้องถิ่นอย่างจริงจัง ดังจะเห็นได้จาก ความพยายามฟื้นฟูแหล่งโบราณสถานต่าง ๆ ที่สำคัญ กลับไม่ได้รับความร่วมมือในการดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควรของคนท้องถิ่น อีกทั้งคนในท้องถิ่นเองมองว่าไม่สำคัญและไม่มีผลต่อการดำรงชีพของพวกเขา ทำให้ต้องหันกลับมาพิจารณาและวางกฎเกณฑ์ใหม่ว่า ทำอย่างไรให้เกิดความตระหนักและรู้จักคุณค่าในสิ่งที่ตนมีอยู่

การดำรงรักษาและฟื้นฟูวัฒนธรรม จึงถูกอธิบายภายใต้ความหมายของ โบราณวัตถุ สถานและศิลปกรรมที่ปรากฏอย่างมากมาย อันสะท้อนให้เห็นการพิทักษ์รักษาสิ่งที่เป็นศิลปวัตถุหรือโบราณวัตถุสถานตามศาสนสถานและแหล่งโบราณคดี เป็นต้น ความเข้าใจความหมายของวัฒนธรรมในลักษณะนี้เอง ที่ก่อให้เกิดการละทิ้งและมองข้ามความสำคัญของศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้านตามท้องถิ่นต่าง ๆ มีหน้าซ้ำมีการดูถูกและเหยียดหยามวิถีชีวิตและวัฒนธรรมพื้นบ้านอีกด้วย

ผลจากการทำความเข้าใจในความหมายของวัฒนธรรมที่มีลักษณะหยุดนิ่ง ขาดการเคลื่อนไหวและเป็นเหตุให้วัฒนธรรมท้องถิ่นไม่ได้รับความสนใจและเอาใจใส่เท่าที่ควร ทั้งคนรุ่นใหม่ก็มองเห็นว่า การบำรุงรักษาวัฒนธรรมเช่นนั้นเป็นเรื่องที่ล้าสมัย คร่ำครึ

แม้ว่าคุณค่าของศิลปะโบราณวัตถุสถานต่าง ๆ ได้แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของกลุ่มที่สืบทอดมาเป็นระยะเวลายาวนาน เป็นเรื่องที่จะต้องเร่งพยายามทำความเข้าใจ และชี้ให้เห็นคุณค่าอย่างต่อเนื่อง และเป็นจริงตามหลักฐานทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์

การพัฒนาและดัดแปลงวัฒนธรรมให้เหมาะสมกับสภาพกาลเวลาและสอดคล้องกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม นับว่าเป็นการฟื้นฟูและประยุกต์วัฒนธรรมที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจนและถูกต้อง ด้วยเหตุนี้จึงเกิดการฟื้นฟูและการประยุกต์มรดกวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของคนในท้องถิ่น ในรูปแบบต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการสอนดนตรีไทย การสอนปั้นโอ่ง เป็นต้น

ซึ่งการดำเนินการนี้ล้วนแต่ได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานภายนอกทั้งสิ้น เริ่มจากกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร เป็นต้น

ภายใต้กระบวนการฟื้นฟูนี้ พบว่า เป็นการอนุรักษ์และพัฒนารูปแบบและความหมายให้เกิดการยอมรับขึ้นในท้องถิ่น ทั้งนี้ทั้งนี้ในฐานะท้องถิ่นที่ต้องมีส่วนร่วมและมีบทบาทที่สำคัญก็คือ "สภาวัฒนธรรมตำบลสามโคก"

สภาวัฒนธรรมตำบลสามโคก ในฐานะท้องถิ่น ถูกจัดตั้งโดยศึกษาธิการอำเภอ ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2540 มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. เพื่ออนุรักษ์ ส่งเสริม และเผยแพร่วัฒนธรรมของตำบล
2. เพื่อเป็นศูนย์กลางขององค์กร เครือข่าย เครือญาติทางวัฒนธรรมในตำบล
3. เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และร่วมมือกับองค์กรชุมชนในท้องถิ่นทุกระดับทั้ง ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมให้สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาท้องถิ่นของตน

4. เพื่อให้สมาชิกได้มีโอกาสพัฒนาการศึกษา แลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็น และประสบการณ์ในการดำเนินงานทางด้านวัฒนธรรมทุกแขนงอย่างกว้างขวาง

"สภาวัฒนธรรมตำบลสามโคก" ในฐานะตัวแทนของชุมชน ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์วัฒนธรรม โดยการส่งเสริมการลอนดนตรีไทยให้แก่เยาวชนในท้องถิ่น การจัดซื้อเครื่องดนตรีไทยมอญ

และการร่วมกับ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และมูลนิธิประไพ วิริยะพันธุ์ จัดสัมมนาเรื่อง "สามโคกกับความรู้เรื่องพิธีกรรมท้องถิ่น และการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์" ซึ่งได้รับความสนใจเป็นอย่างดีจากบุคคลภายนอก แต่สำหรับบุคคลภายในหรือชาวสามโคกเอง ยังให้ความสนใจและความสำคัญในเรื่องนี้น้อย

นอกจากนี้ทางองค์การบริหารส่วนตำบลสามโคก ได้ร่วมกับโรงเรียนวัดสะแก นำหลักสูตร "การปั้นและแกะสลักโถง" เป็นส่วนหนึ่งของโรงเรียน เพื่อส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งหลักสูตรนี้เป็นการส่งเสริมวิชาชีพให้กับนักเรียนชั้นประถมศึกษา (ป.5-6) โดยมองว่าเป็นหลักสูตรระยะสั้น เพื่อให้นักเรียนและกลุ่มสนใจนำความรู้ไปประกอบวิชาชีพ โดยสอดคล้องกับภาวะเศรษฐกิจ สังคม เป็นหลักสูตรที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความถนัดและความสนใจ และสามารถนำไปประกอบอาชีพอิสระได้อย่างมีประสิทธิภาพ

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นในกระบวนการฟื้นฟูยังคงประสบปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานอย่างมาก โดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมท้องถิ่นของชาวชุมชนยังมีอยู่อย่างจำกัด อีกทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบอ้างถึงการขาดงบประมาณสนับสนุน และขาดความต่อเนื่องในการดำเนินการและส่งเสริมอย่างเต็มที่

อย่างไรก็ตามในการฟื้นฟูและประยุกต์มรดกวัฒนธรรมชุมชนนี้มีแนวทางที่น่าสนใจ คือ การเข้าสู่กลุ่มเด็กและเยาวชนให้มีความสนใจมากขึ้น และพยายามปรับหลักสูตรและแนวทางการจัดการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา แก้วเทพ สื่อสองวัฒนธรรม กรุงเทพ ฯ อัมรินทร์พรินดีแอนด์พับลิชชิง จำกัด (มหาชน) 2539

ปรีดา เณลิเมฆา กอนันตกุล ภาษาของจิตรกรรมไทย สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ 2536

ศรีศักร วัลลิฒโกตม สังคม - วัฒนธรรมปัจจุบันผ่านแปร กรุงเทพ ฯ สำนักพิมพ์สารคดี 2543

ศรีศักร วัลลิฒโกตม สังคม - วัฒนธรรมในวิถีอนุรักษ กรุงเทพ ฯ สำนักพิมพ์สารคดี 2543

ศูนย์มานุษยวิทยา เอกสารประกอบวีดิทัศน์ ขั้นตอนการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น : กรณีศึกษา พิพิธภัณฑ์พื้นบ้านวัดม่วง

สภาวัฒนธรรมอำเภอสามโคก อาหารพื้นบ้านเมืองสามโคก ปทุมธานี 2543

สุภรณ์ โอเจริญ มอญในเมืองไทย กรุงเทพ ฯ สำนักงานสนับสนุนการวิจัย 2541

สมคิด มากผาสุข เรื่องเล่าชาวรามัญ กรุงเทพ ฯ พิมพ์ ครั้งที่ 3 สำนักพิมพ์ธารอักษร 2544

สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 2 สุพรรณบุรี รายงานเบื้องต้นการขุดค้น ศึกษาทางโบราณคดีแหล่งเตาโอ่งอ่าง ต.สามโคก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี 2543

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอสามโคก การประชุมก่อตั้งสภาวัฒนธรรมตำบลสามโคก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี 2540

สำนักงานศึกษาธิการอำเภอสามโคก เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาของค์กรอนุรักษ์พัฒนา เตาโอ่งอ่างสามโคก อ.สามโคก จ.ปทุมธานี 2543

หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ นางชื่น พะลายะสุด 2536

Heelas ,Lash and Morris (editor) Detraditionalization , Massachusetts : Blackwell Publishers Inc. 1996